אוצר מדרשים — ר' נחוניא בן הקנה

ר' נחוניא בן הקנה: תנא בסוף זמן הבית בזמן ריב"ז, והיה רבי של ר' ישמעאל בן אלישע או חבירו. ומיוחס אליו או ביחד עם ר' ישמעאל ספרים רבים בעניני קבלה, כמו ספר הבהיר (ע"ע), ספר היחוד, ספר הפליאה, ספר הקנה, ספר חתמונה, וגם התפלה אנא בכח. אמנם הוא לא חברם כ"א מחברים אחרונים, כמ"ש רמ"ע מפאנו במאמר אם כל חי ח"א סי' י"ז.

ספר היחוד מיוחס לר' נחוניא בן הקנה ור' ישמעאל כ"ג, מובא בספר נובלות חכמה (דף קצ"ה ע"א) ובספר עבודת הקדש (חלק היחוד פי"ח) וז"ל: וראיתי בספר היחוד לבעל התמונה בזה ענין נפלא אמר שם בזה הלשון, וצורות ישראל היה ראוי להיות נבדלות ומשונות ממין האדם כשאר הכחות ונפשם אבל חק השמיטה וקושיה להיות הכחות מתערבות ומגולגלות ומתגלגלות בגופים רבים משונים, וכלם ישובו למקומם ע"י הקרבנות הנקרבות ע"ג המזבח לרצון מהבהמות עכ"ד, פי' לכן וכו'. ובחלק העבודה פל"ד כותב וז"ל: והרב בעל התמונה בס' היחוד כתב בזה הלשון, לכן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו בסוד בעוף ובהמות הנקרבות שבם כח היודע בסוד הנפלא בקרבנות בסוד כל מתקרב לנרתקו אם נפשו ואם תמורתו בסודו ע"כ, פי' דבריו וכו' עכ"ל (רב פעלים 68).

סדר הפליאה, בהקדמת ס' מגלה עמוקות מיחסו לר' נחוניא בן הקנה התנא כי פליאה בגימטריא נחוניא עם הכולל. בשפתי ישנים וסדר הדורות מיוחס לאביו הקנה. במאמר אם כל חי להרמ"ע מפאנו סי' י"ז מיוחס לה"ר אביגדור קרא מפראג, ובכ"י מינכען סי' 22 מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם בן אביגדור. ובס' קרנים כתוב, בפליאה של ר"ג קארו, וזולת אלה מיוחס גם לקדושים אחרים. והוא החלק השני מס' הקנה, ונקרא בשם מיוחד ס' הפליאה, ויש קורין לו מדרש נחום בן הקנה, נדפס עם ס' הקנה קאריץ תקמ"ד. וכולל סודות על פרשת בראשית, מתחיל בראשית ברא אלהים וגו' הה"ד אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי, וכן בכל הפרשה מתחיל פסוק ופליאות נשגבות מדובר בו. ויש עוד מדרש אחר בשם פליאה (ע"ע).

ספר הקנה מיוחס לר' נחוניא בן הקנה כנ"ל, ולפי שער הספר הנדפס מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם בן אביגדור ממשפחות רם. וגם השם הזה הוא פלאי, כי אביגדור מושאל מאבי־גדור או גודר פרץ וכן נמצא בהקנה: "אבי גדור בעל הגדר בתורת אל". ואפשר שר"ל כי משפחתו מיוחסת לר' נחוניא בן הקנה. ספר הקנה מיוסד על כללי חכמת הקבלה וסודות ופירושים וכוונות על התורה והמצוות וכו' ונחלק למ"ט קנים, ומאלה נדפסו סודות על פי שמע ישראל ובשכמל"ו עם הגהות ר' אלעזר פערליס ונקרא בשם קנה בינה וגם קנה חכמה (פראג ש"ע, ווילמרשדארף ת"ץ). וחלק השני היא ספר הפליאה הנ"ל, וחלק השלישי כוונות וסודות ופי' על תרי"ג מצוות (פאריצק תקמ"ו) ע' אוצר ישראל ערך קנה.

ספר התמונה מיוחס ג"כ לר' נחוניא בן הקנה ולר"י כ"ג, נדפס עם פי' מגאון אחד לא נודע שמו, וגם תמצא באורו בספר מגן דוד לרדב"ז ז"ל (רב פעלים 116). וכולל קבלה וסודות בתמונות האותיות, ונמצא מחובר אליו קונטרס סוד ה' לאחד קדוש מן הראשונים על השתלשלות העולמות, ונדפס בסוף זהר חדש דפוס קושטא, עוד כנ"ל עם פי' ארוך לא נודע למי ונחלק לג' חלקים (קאריץ תקמ"ד), ונמצא באור על ס' התמונה בכ"י ר"ד אופנהיים סי' 979. יעלינעק בקונטרס תרי"ג בסופו קורא תגר על ס' הפליאה ס' הקנה וס' התמונה, ואומר כי המחבר הפלאי של ספר הפליאה היה בן איטליא או יוני ולא ספרדי כמו שחשב גרעץ, וכי לקח רוב דבריו מפירוש ר"מ ריקאנטי עה"ת ומאמרי הזהר והבהיר וגם מספרי ר' אברהם בן שמואל אבולעפיא, ולדעתו נתחבר ס' הפליאה וספר הקנה אחר המצאת הדפוס בערך שנת ה"א ר"ן. כי בספר הקנה (דף צ"ו ע"ג) נאמר בענין הגט "כתבו בדפוס פסול עד שיכתוב בקולמס ויעשה מעשה בגוף האות. גם נמצאו לקוטים בספר הקנה המתנגדים וסותרים את דברי חז"ל, ומבזה אה דייני חו"ל השונין ומתנין בתלמוד וסוברין שעולין במעלת סנהדרין וכו' (שם דף ל"ז ע"ג), והקבלה בעיניו כמו עשרת הדברות. דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למשה מסיני, ובאמת כל היכי שהסוד עמוק ולא רצו לגלותו ארז"ל הלכה למשה מסיני (שם דף מ"א ע"ב). בנוגע לס' התמונה יאמר יעלינעק, כי נתחבר סביב לזמן ר' יצחק בן לטיף שחי במאה הי"ג. כי כה דבריו בתמונה ג' אות ה' ואוה ס': "הא אות זה מורה בעולם השפל, והנה נשמות בעולם מלוכלכות וגם השוכן אתם בתוך טומאותם, כי נמכרנו אני ועמי למדה הקשה בהקפה [פי' בזו השמיטה היא האלף החמישי השכינה וישראל הם בגלות ונמכרו למדה הקשה או לקושי הגלות]. מקושי המדה וחוקה בתורת ה' אשר ממנה ומצדה כחות וגבורות חזקים וקשים, גליות רבות ארוכות, חיים קשים וקצרים, ועצמות וגופים עליונים ותחתונים יצה"ר פריצות ועזות ושכחת השם והכרת היחוד ואצילותו. והמדה בסופה והיא מתקשה במדתה, שכן ארז"ל שלהי דקייטא קשה מדקייטא, כי אז יתערבו מלכות במלכות במלחמות קשות עליונות ותחתונות זו בזו, זה נופל וזה קם וזה נופל וזה לא קם, כי אז תתחזק המדה בדין קשה להיות סכסוך בשמים ובארץ ומלכיות יתגרו זו בזו ונופלות, ואז יתחיל להאיר כוכב יעקב" עכ"ל. ורמז בזה על המלחמות והמאורעות והצרות בזמן מלחמות אדום עם ישמעאל על אודות קבר ישו בסוף האלף החמישי. ותחלת גאולת ישראל תהיה לפי ספר התמונה (שם באות ס') ה' אלפים קס"ט, כי "הר האלהים" עולה ה' רצ"א, פי' צא מן הגלות וכו' (קונטרס תרי"ג צד 42).